

Ольга ПРИЩЕПА,

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник

Інституту педагогіки НАПН України

Проблеми навчання письма дітей, які пишуть лівою рукою.

Проблема навчання письма першокласників завжди актуальна.

До школи приходять маленькі особистості зі своїм Індивідуальним розвитком. І тут, навчаючись письма, вони зустрічаються з певними проблемами.

Навчання письма однаково складний процес як для першокласника лівші, так і правші. У 1 класі навчити писати обох швидко неможливо, бо необхідні навички формуються поступово і повільно. Вони залежать від суб'єктивних і об'єктивних чинників.

Важливим є психофізіологічний стан дитини на час навчання письма: достатньо міцні м'язи всієї руки і особливо дрібні м'язи кисті, щоб утримувати ручку у рухливому стані, досконало регулювати рухи під час письма, витримувати невеликі напруження, можливість контролювати кілька дій одночасно, орієнтуватись у площинному просторі та ін.

Неготовність учня до різноспрямованих рухових дій (упоперек і уздовж рядка, поворот пальців ліворуч, праворуч на чітко визначену довжину елемента) і одночасного виконання кількох гігієнічних правил письма (посадка за партою, положення зошита на парті, ручки в руці) викликає у дітей як ліворуких, так і праворуких швидко стомлюваність, і, як наслідок - загальмованість і невиразність письма. Чим складніший малюнок елемента, букви, тим більше викривлень він може зазнати як у дитини ліворукої, так і у праворукої. Для них у письмі характерні: тремтячі лінії, вихід елементів за

рядок, пропуск елементів букв, дописування зайвих, пропуск букв у слові, слів у реченні. У лівші ж, крім цього, частіше, ніж у правші: дзеркальність букв, письмо друкованих замість рукописних, перестановка літер, складів у слові.

Такі факти вимагають від нас (батьків, учителів) відповідного ставлення до діяльності, реальної допомоги дитині.

Дозволимо собі трохи відступити безпосередньо від теми письма з метою надання учителям деякої загальної інформації про дітей-лівшів.

Зазначимо, ліворукість - це ознака того, що дитина пише лівою рукою. До того ж лівою рукою може писати й правша, коли права рука недієздатна, наприклад, травмована. Лівобічність - це коли дитина віддає перевагу не тільки лівій руці, нозі, а й лівому оку, вуху. Лівобічність може бути абсолютною - коли ліва ознака переважає в усіх чотирьох сферах (нозі, руці, оці, вусі) і може бути переважаючою тільки в трьох сферах із чотирьох. Існує ще так звана амбідекстрія, коли ліва і права руки розвинені на одному рівні. Важливим буде знання вчителя і про домінуюче око. Адже воно контролює письмо, і від того, як ведуче око співвідноситься з ведучою рукою, залежить якість письма. У більшості людей одне око домінуюче. Нестабільна домінуючість може призвести до порушення руху очей, і дитині буде важко стежити за порядком розташування букв і слів у рядку. Дослідження свідчать, що такий стан ока є перешкодою розвитку моторно-сенсорної координації, виробленню автоматизму. Добре було б, щоб інформація такого плану про кожну дитину надавалась учителеві, тоді вироблені разом з психологом настанови могли б допомогти учням у навчанні письма.

Гіпотези щодо становлення лівші чи правші - різні. На думку вчених, які займалися цим питанням, причинами є генетичні, соціальні, культурні фактори. Однозначним є те, що ліворукі і праворукі дещо відрізняються індивідуальними особливостями центральної нервової системи. У праворуких мовленнєвий центр і пов'язаний з ним центр керування домінуючою рукою знаходиться у лівій півкулі мозку, що відповідає за

логічне, аналітичне мислення. У ліворуких цей центр розташований у правій півкулі,¹ що відповідає за просторове й емоційне сприйняття навколишнього. Історія знає кілька варіантів уявлень про півкульну організацію мозку. Так, американський педагог І.Соньєр казав, що навчаючи ліву півкулю, ви навчаєте тільки її, навчаючи праву півкулю - ви навчаєте весь мозок, Складається враження, що тут ідеться про дві незалежні частини органу.

Другий підхід зародився в Англії. Організація амбідекстральної культури закликала праворуких до вправлянь лівою рукою, переконуючи в тому, що це призведе до подвоєння інтелектуальних здібностей, гармонізації емоційної атмосфери у суспільстві. В основі такого підходу лежало уявлення про рівнозначність півкуль і паралелізм в їх роботі, з чого виходило, що асиметричний розподіл моторних функцій потрібно переборювати.

Сучасні дослідження свідчать, що у більшості людей ознаки лівобічності і правобічності комбінуються по-різному, найчастіше зустрічаються люди зі змішаними профілями. Наприклад, чисті правші становлять лише 25 % від загальної популяції. На сьогодні доведено, що люди без ознак лівобічності мають більшу вірогідність серцево-судинних захворювань. Люди з симетричним і лівим профілем — більшу вірогідність невротичних реакцій. Людям із симетричним профілем складно працювати там, де вимагається миттєвих реакцій (водії, пілоти та ін.). Дослідники вважають, що дітей, які мають симетричність рухів рук (амбідекстрів), варто навчати письма правою рукою.

Т.А.Доброхотовою і Н.Н.Брагіною доведена й психічна асиметрія, що пов'язана з особливостями сприйняття Інформації та її обробки, емоційними реакціями на неї і поведінкою. Відомо, що діти-лівші пізніше дозрівають у психічному плані, особливо це стосується хлопчиків. З цієї причини вони гірше адаптуються в 1 класі (якщо до цього не були у колективі), важко переносять велику кількість соціальних контактів (переповнені класи) і швидко стомлюються. Часто їхній центр мовлення формується у межах 12 років, тоді як математичні і просторові здібності розвиваються досить рано.

Читання хлопчикам (на відміну від дівчат) дається важко, але із задоволенням вони слухають складні тексти, недоступні для більшості інших дітей. Легше читають вірші, бо вужчий рядок краще сприймають, ніж рядок на всю сторінку. Важливим для такої дитини є читання разом з дорослими.

Для підвищення ефективності навчання ліворуких необхідно якомога частіше звертатися до можливостей правої півкулі, щоб повніше використовувати притаманні їй особливості: більшу швидкість і емоційність сприйняття, узагальнювання, цілісність, образність, мимовільну пам'ять. Підвищена емоційність та особливе сприйняття навколишнього простору можуть слугувати основою для реалізації творчих здібностей. Останнім часом до школи увійшли тести, підвищився рівень абстрактності, алгоритмізації навчального, перевірного матеріалу. У результаті знизилась загальна емоційність викладання, мовлення вчителя стало сухим, зменшилась кількість яскравих виразних прикладів, надзвичайно рідко використовується ритмічність мовленнєва і музична; що активізують емоційну і мимовільну пам'ять. Інакше кажучи, активізувались механізми лівої півкулі за одночасного послаблення залучення правої півкулі. Для дітей-лівшів це створює труднощі у практичній роботі, де вони могли б задіяти інтуїцію і творчий підхід. Доречно сказати, що у дітей-лівшів переважає схильність до творчої праці, одноманітна робота їм дається гірше. Тому серед скульпторів, художників, артистів, модельєрів, спортсменів, верстатників високої кваліфікації великий відсоток ліворуких.

На перших етапах формування функціональної асиметрії у дітей психічні механізми мовлення і емоцій мають свої особливості. Мовлення дитини тісно пов'язане з емоціями, а специфіка лівої півкулі полягає в обробці мовленнєвих звуків, фонем, як усвідомлених, так і неусвідомлених. У дошкільників мовлення підпорядковується закономірностям не логічного, а безпосередньо чуттєвого сприйняття, що забезпечується діяльністю не лівої, а правої півкулі. Існує думка, що лише з початком навчання ліва півкуля поступово стає не тільки вербальною, а й вербально-логічною.

Важливо знати про те, що у дитини у процесі розвитку може статися зміна домінуючої півкулі. Момент зміни є тим критичним періодом, коли основні функції центральної нервової системи рівномірно розподілені між двома півкулями, після чого вже починає домінувати права півкуля і розвивається так звана "прихована ліворукість". Таким критичним періодом є вік десяти-дванадцяти років. Цей вік розглядається як критичний за здібностями дітей до дзеркальних рухів, бо після нього така риса у праворуких дітей практично зникає, зберігаючись лише у лівшів.

Однією з головних умов і показників фізичного і нервово-психічного розвитку дитини (лівші і правші) є своєчасний і різнобічний розвиток рухів, які удосконалюють функції центральної нервової системи. Численні дослідження довели, що рівень розвитку мовлення у дітей завжди знаходиться у прямій залежності від ступеня розвитку тонких рухів пальців руки. Дозволимо собі тут заглибитись у перші роки життя дитини. Для визначення рівня розвитку мовлення дитини перших років життя розроблено такий метод: дитину просять послідовно показати один палець, два, три (за дорослим). Учні, які ізольовано показують пальці, - це діти, у яких нормально розвивається мовлення. Якщо ж пальці напружені, згинаються і розгинаються тільки всі разом, чи в'ялі і не дають ізольованих рухів, - це діти з проблемами мовлення. Розвитку мовлення можна буде досягти, коли пальці рухатимуться вільно. Цьому сприятимуть масажування пальців, утримання спочатку об'ємних предметів, пізніше - дрібних.

Повертаючись до процесу письма, пригадаємо, що у лівші сприймання і відтворення руху відбувається в одній (правій) півкулі. Тому, сприймаючи образ букви, дитина-лівша на мілісекунди швидше може зреагувати щодо її написання, ніж правша. Треба зазначити, що саме така особливість, наприклад, у спорті (та й інших видах діяльності) часто приносить лівшам перемогу. Письмо ж букви залежатиме від правильності сприйняття форми. Вона може бути сприйнята дзеркально. Тому вчитель має переконатись у тому, що така дитина правильно засвоїла форму (знайшла її серед інших

друкованих, рукописних і дзеркально зображених букв). Наступний крок учителя - переконатись у тому, що учень зрозумів, де починати писати букву, куди вести і де закінчувати. Після цього простежувати *за написанням* кількох букв. Якщо все гаразд, дозволити учню самостійно закінчити рядок. Однак, надовго залишати дитину без уваги не варто, бо діти-лівші після кількох правильних написань часто механічно переходять до дзеркального написання або правильно зображують форму, але починають її письмо з іншого кінця. Тому час від часу потрібно контролювати *процес* написання букви, поєднання її з наступною. До цього ж залучити й батьків. Адже вдома першокласникам інколи батьки пропонують написати якісь слова і радіють результату, не усвідомлюючи того, що можуть таким чином неправильно формувати навичку письма.

Вчителям відомо про те, що письмо для першокласника - складна діяльність, тому в 1 класі приділяється увага кожній дитині окремо, правша це чи лівша. Учитель спочатку з'ясовує рівень умінь, набутих до школи, що стосуються безпосередньо навчання письма. Протягом першого півріччя у процесі навчання письма учитель має переконатися в тому, що кожний учень засвоїв ті букви, що вивчалися у цей період; зберігає читабельну форму букви, правильно її пише і поєднує з іншою. Потрібно пам'ятати, що висота рядкових букв вважається нормальною *не нижче* за 2,5 мм, інакше під час наростання швидкості письма викривлятимуться складові елементи букв, що призведе до невпізнання букви і як наслідок - орфографічна помилка. У першому класі треба дозволити учням писати повільно. Адже нестабільність домінуючої півкулі ускладнює формування зорово-просторової уяви, що є передумовою розпізнавання і засвоєння форми букви, розміру. Недорозвиток такої уяви провокує дислексію і дисграфію. Тому тут залучаються різні прийоми на допомогу засвоєння літери, групи літер. Стимулюючий наказ "Пиши швидше" відходить аж у 2 клас. Тут важливими будуть слова : "не поспішай, повернись до зразка, порівняй з попередньою буквою, словом, постарайся" та подібне. Швидкість письма почне розвиватись у кожного учня

свого часу, коли він певною мірою усвідомить для себе процес писання і ті вимоги, що ставляться. Учителю необхідно тільки вчасно коригувати письмо.

Важливу роль як для праворуких, так і для ліворуких дітей під час навчання письма відіграє знання ними лівої і правої сторін. Якщо такі знання вже одержані до школи, то це полегшить роботу вчителя і дітей. Проте перевірити їх необхідно. Варто почати зі знань про себе: ліву, праву руку, ногу, око, вухо, потім розташування навколишніх предметів відносно лівої-правої руки, потім предметів безпосередньо на парті і, нарешті, у зошиті — лівої, правої сторони сторінки, ліворуч, праворуч від зображеного предмета.

Особливої уваги під час навчання письма заслуговує засвоєння учнями гігієнічних правил письма, що мають бути у полі зору вчителя постійно. Йдеться про посадку дитини за партою, положення зошита на парті, ручки в руці, розташування руки на парті. Дотримання дитиною гігієнічних правил під час письма не тільки сприяє правильному формуванню навичок письма, а й виховує витривалість до різного роду діяльності.

Лівша, як і правша, за партою сидить рівно, не спираючись на неї грудьми. Ноги повною ступнею стоять на підлозі, голова трохи відхилена праворуч. Така статичність, на перший погляд, стомлює учня. Однак, за такої посадки всі м'язи знаходяться в одному стані - однаково розтягнені і напружені, тож розвиваються синхронно. Якщо ж часто допускати вільну посадку, то це - одна нога на сидінні, ноги сплетені, хребет викривлений, низько схилена голова, наслідок - неправильний розвиток м'язів, головний біль і багато іншого.

За партою ліворука дитина сидить ліворуч від праворукого сусіда, ближче до світла.

Не менш важливим фактором у навчанні письма ліворукого є розташування на парті зошита. Для ліворуких учнів пропонується 3 способи. Положення зошита на парті з нахилом праворуч так, щоб правий нижній кут сторінки, на якій писатимуть, був направлений на середину грудей і, за потреби, трішки зсунутий ліворуч. У міру заповнення сторінки зошит

посувається вгору правою рукою. За такого положення зошита ручка в руці утримується трьома пальцями за 1,5-2 см від кульки, щоб не закривати вже написане, і спирається переважно на мізинець і нижню частину долоні. При цьому кисть розташовується під рядком. Лікоть руки трішки звисає з парти, така вимога полегшує рух руки, це пов'язано з роботою м'язів передпліччя. За такого положення зошита нахил письма буде ліворуч. Тут відчувається, що ручку тягне рука. Якщо ж ручку штовхати вперед, то нахил письма буде праворуч, однак цей варіант більше стомлює руку, і вона закриватиме щойно написане. Якщо під час такого положення зошита спостерігається зміна у розмірі букв чи формі, вчителю варто звернути увагу на те, чи не закриває дитина написане рукою, тобто на положення кисті на парті. Другим способом є положення зошита з нахилом ліворуч. До такого способу діти доходять переважно спонтанно задовго до того, як потрапляють до школи, тому й бачимо ми його у житті частіше. При цьому кисть вивертається так, що ручка набуває положення, коли кулька направлена до грудей. Тут опорою кисті (на відміну від 1 способу) будуть два пальці - мізинець і безіменний. Такий спосіб вимагає особливої уваги, а саме: частого перепочинку, виконання вправ для кисті і пальців. Це пов'язано з м'язами кисті. Тривале напруження кисті у такому положенні може негативно вплинути на формування дрібних м'язів і кісток кисті. Однак обидва способи характерні тим, що учень може контролювати ним написане.

Третій спосіб, коли зошит лежить паралельно до нижнього краю парти. Рука на мізинці іде по рядку, звісно, закриваючи написане. Це нераціональний спосіб письма. За такого письма частіше спостерігаються графічні й орфографічні помилки.

Під час роботи у зошиті ліворучі діти часто гублять місце початку письма у рядку, початок письма букви, послідовність поєднання складових елементів. Важливо привернути їхню увагу шляхом поміток кольоровим олівцем: крапкою, стрілочкою тощо.

Труднощі навчання письма не звільняють ліворуких дітей від виконання тих вимог, які ставляться до праворуких учнів:

- зберігати сталий нахил письма;
- правильно писати букви і поєднувати їх з іншими;
- дотримуватись однієї відстані між буквами, словами;
- дотримувати гігієнічних правил письма.

Щоб зменшити стомлюваність під час письма, варто у 1 класі робити розминки для всього тіла, на необхідність їх частоти вказує поведінка дітей.

Для розминки і зміцнення м'язів кисті пропонуємо кілька вправ з ручкою, які можна комбінувати, виконувати під рахунок:

- коливати її між пальцями (великим і вказівним, вказівним і середнім і т. д.);
- перекичувати між долонями;
- качати чотирма пальцями ручку у долоні;
- перекидати ручку із долоні в долоню;
- перевертати ручку трьома, двома пальцями, пересовуючи її від кульки до протилежного кінця та ін.

Уважне ставлення учителя до особливостей розвитку ліворуких дітей та дотримання ними вказаних настанов не викличе великих проблем під час навчання письма, якщо не відбудеться переучування на праву руку. Переучування лівші без попереднього обстеження лікарем часто призводить до порушення функціонального стану нервово-психічної сфери. Такий стан уже не підлягає медико-педагогічній корекції і вимагає серйозного і довготривалого лікування.

Література.

1. Брагина Н. Н. Функциональная асимметрия. /Н.Н. Брагина, Т. А. Доброхотова. - 2-е изд., перераб. и доп. М.: Медицина, [98В.-237 с.
- 2 Доброхотова Т.А. /. Левши. /Т.А.Доброхотова, Н.Н.Брагина. - М. : Книга, лтд, 1994. - 232 с.

3. Макарьев И. Если ваш ребенок - левша / И. Макарьев.-Санкт-Петербург: МИК, 1995.- 122 с.

4. Николаева Е. И. Феномен леворукости: Выявление и обучение леворуких детей / Е.И.Николаева// Дошкольная педагогика. - Март-Апрель, 2004. - С. 31-34.

Діти-лівші, навичка письма.

Резюме.

У статті висвітлені проблеми навчання письма учнів, які пишуть лівою рукою. Представлені способи формування графічних і технічних навичок письма у таких дітей.

В статье раскрыты проблемы обучения письму учеников, которые пишут левой рукой. Представлены способы формирования графических и технических навыков письма у таких детей.

Дети-левши, навыки письма.

